

14. Дерibas, В. М. Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка / В.М. Дерibas. – М.: Русский язык, 1983. – 256 с.
15. Русско-белорусский словарь: В 2 томах. – Мінск: БелСЭ, 1982. – 2 т.
16. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5-ці тамах.– Мінск: БелСЭ, 1983. – 5 т.

УДК 81'276.3

Русановська Т.В.
(Кіровоград, Україна)

МЕХАНІЗМ ТВОРЕННЯ СЛЕНГОВИХ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ *(на матеріалі сленгових соматизмів в українській та німецькій мовах)*

У статті здійснено спробу виявити механізми творення вторинних номінацій частин тіла людини в українському й німецькому слензі. Визначено особливості метафоричної та метонімічної моделей семантичної трансформації слів у слензі та частоту їхнього використання в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, метонімія, сленг, соматизм.

В статті зроблена спроба виявити механізм утворення вторинних номінацій частей тела человека в украинском и немецком сленге. Определены особенности метафорической и метонимической моделей семантической трансформации слов в сленге и частоту их использования в украинском и немецком языках.

Ключевые слова: вторичная номинация, метафора, метонимия, сленг, соматизм.

In the article an attempt to identify formation mechanisms of the secondary nominations of the human body parts in the Ukrainian and German slang is made. The features of metaphoric and metonymic models of semantic transpositions are defined and their frequency in Ukrainian and German slang is determined.

Key words: secondary nomination, metaphor, metonymy, slang, somatisms

Дослідники сленгу (Т. Кондратюк, М. Маковський, Л. Ставицька, В. Хомякова, Н. Ehmann) відзначають, що комунікативна вага сленгу поступається місцем його репрезентативній значущості. Сленг має ефект “розвантаження” атмосфери розмови через відхід від усталених мовних норм та правил [1: 44]. Основними комунікативними намірами мовця є охарактеризувати, виразити себе, заявити про свою індивідуальність за допомогою мовних засобів. Таким чином, мова сленгу чітко усвідомлюється і використовується як засіб самоствердження. Сленг, як і будь-яке новоутворення у мові, експлуатує креативний потенціал мовця. “Бажання творити щось нове, власне ... коріниться глибоко у людській природі. Особливо це стосується мови, в якій людина переважно “грає”, прагнучи до абсурдного, смішного через переосмислення усталених понять” [2: 21].

З-поміж усіх видів вторинної номінації (далі ВН) (розширення/звуження значення слова, метафора, метонімія, синекдоха, оксюморон та ін.) найбільш продуктив-

ним у сленговій лексиці української та німецької мов є метафора й метонімія. Це пояснюється їхньою здатністю, передаючи певну інформацію, викликати відповідну емоційну реакцію в мовців.

Предметом нашого дослідження є метафоричні та метонімічні моделі семантичного перетворення сомастизмів в українському та німецькому сленгу. Метою цієї розвідки є виявлення особливостей механізму метафори та метонімії у сленгових вторинних номінаціях частин тіла людини та зіставлення частоти їхнього використання в українському й німецькому сленгу.

Розрізнення метафори й метонімії ґрунтується на типі інформації, яка покладена в основу цих когнітивних механізмів. Уважають, що в метафорі відбувається взаємодія двох ментальних сфер, загальних фреймів чи доменів, внаслідок чого концепт, що метафоризується, збагачується новими уявленнями й асоціативними зв'язками. На відміну від метафоричного, когнітивний механізм метонімії не виходить за межі одного фрейму [3: 56]. Якщо змодельовати міжфреймову структуру метонімічного переносу, то очевидно, що семантична трансформація відбувається на основі асоціативних кореляцій, як і при метафоризації, однак у метонімії первинна та вторинна номінації суміжні, тобто між ними наявні різного роду зв'язки (частина – ціле, вміст – вмістилище, ціле – частина, якість предмету – предмет тощо).

Дж. Лакофф для вивчення принципів категоризації та структурування ментального простору людини виділяє поняття когнітивної моделі, що є комплексним структурованим цілим, гештальтом, який використовується в процесі мислення й формування категорій. У типології когнітивних моделей Дж. Лакоффа поряд із пропозиційною й образно-схематичною виокремлені метафорична й метонімічна когнітивні моделі. Пропозиційні визначають елементи, їхні властивості й відношення між ними. Цілісна структура пропозиції тотожна схемі „частина–ціле“. Образно-схематичні моделі характеризуються схематичними образами (наприклад, траєкторія, довжина тощо). Ці дві моделі структурують концепт, представлений ЛО, а перехід від основних до похідних смислів здійснюється за рахунок метафоричних і метонімічних моделей. Метафорична модель передбачає проєкції з пропозиційної чи образно-схематичної моделей однієї сфери на відповідну структуру іншої сфери. За метонімічної моделі проєктування здійснюється в межах однієї концептуальної сфери і дає можливість використовувати частину для називання цілої моделі [4: 32].

Внаслідок метафоризації відбувається раптове алогічне поєднання двох фреймів, що забезпечує досягнення експресивності та часто сміхового ефекту внаслідок неочікуваності їхньої опозиції, чого бракує за метонімічної моделі семантичної трансформації.

У ході нашого дослідження виявлено лише шість одиниць українського та шість одиниць німецького сленгу, утворених шляхом метонімічного переносу, що становить відповідно 1,96% та 0,6% сленгових ВН частин тіла: укр.: *травний тракт* ← *кишка*; *груди* ← *силікони*; *ноги* ← *масли*; *шия* ← *духало*; *обличчя* ← *портрет*; *підборіддя* ← *борода*; *міло* ← *намура*; нім.: *die Busen* ← *das Milchdrüsenfettgewebe*; *die Titten*, *die Betonitten*, *die Würstchentitten*; *das Gesicht* ← *der Gesichtsrinsen*; *der Penis* ← *das Glied*; *das Gehirn* ← *der Kopf*. Змодельуємо семантичну трансформацію деяких з них.

За тлумачним словником, травний тракт – "Система органів у багатоклітинних тварин, призначена для переробки і видобування з їжі поживних речовин, всмоктування їх у кров і

виділення з організму неперетравлених залишків (кінцевих продуктів життєдіяльності)" [ТСУМ]. **Кишка** – «1. Еластична трубка, що є частиною травного тракту людини або тварини» [ТСУМ].

Базові фрейми лексеми *травний тракт*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*травний тракт*) є СТІЛЬКИ (*один*), існує ТАК (*міститься*), існує ТАМ (*у тілі людини / тварини*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*травний тракт*) є ДЕЩО-рід (*система органів людини / тварини*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*травного тракту*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*трубки*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*травний тракт*) має ДЕЩО-частини (*стравохід, шлунок, товстий та тонкий кишечник та ін.*) та ДЕЩО-ціле (*травна ситсема людини / тварини*) має ДЕЩО-частину (*травний тракт*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенс (*травний тракт*) виконує дію (*переробляє їжу та виділяє з неї поживні речовини для всмоктування їх в кров, а також виводить з організму неперетравлені залишки*) (рис. 1):

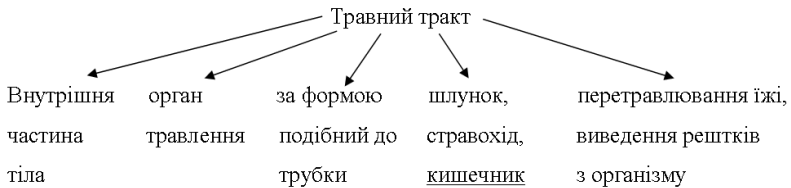

Рис. 1. Фреймова модель соматизму «травний тракт»

Базові фрейми лексеми *кишка*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*кишка*) є СТІЛЬКИ (*одна*), існує ТАК (*міститься*), існує ТАМ (*у черевній порожнині людини / тварини*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*кишка*) є ДЕЩО-рід (*орган травлення*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*кишки*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*трубки*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*кишка*) має ДЕЩО-частини (*стінки, слизову оболонку*) та ДЕЩО-ціле (*система травлення*) має ДЕЩО-частину (*кишку*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенс (*кишка*) виконує дію (*виділяє ферменти для подальшого (кишкового) перетравлювання їжі*) (рис. 2).

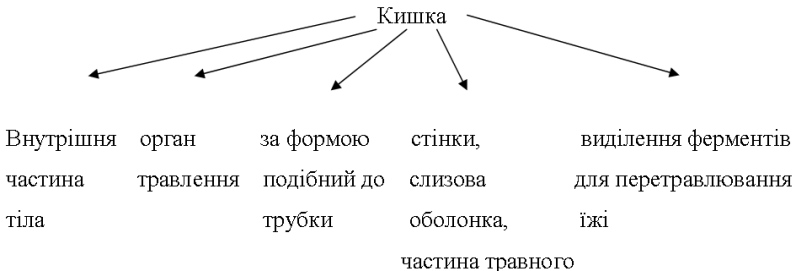

Рис. 2. Фреймова модель сленгового соматизму «кишка»

Як видно зі схеми, вторинна номінація (*кишка*) є структурною частиною первинної (*травний тракт*) і належить відповідно до її таксономічного фрейму. Отже, маємо мо-

дель метонімічного перенесення «частина→ціле», яка представлена також і в наступній СВН: **die Titten** → *der Busen*.

Der Busen (грудь) – «**weibliche Brust in einer plastischen Erscheinung, besonders im Hinblick auf ihren erotischen Reiz**» [Du I, с. 450] (*жіночі груди, особливо з точки зору їхньої еротичної привабливості*).

Базові фрейми лексеми *der Busen*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*der Busen / груди*) є СТИЛЬКИ (*пара*), є ТАКИМ (*округлим*) існує ТАК (*є*), існує ТАМ (*у верхній передній частині тіла жінки*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*груди*) є ДЕЩО-рід (*частина тіла людини*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*грудей*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*конуса*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*груди*) має ДЕЩО-частини (*молочні протоки, сосок, ореолу*) та ДЕЩО-ціле (*тіло людини*) має ДЕЩО-частину (*груди*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенса (*груди*) виконує дію (*годування новонароджених дітей молоком*) (рис. 3):

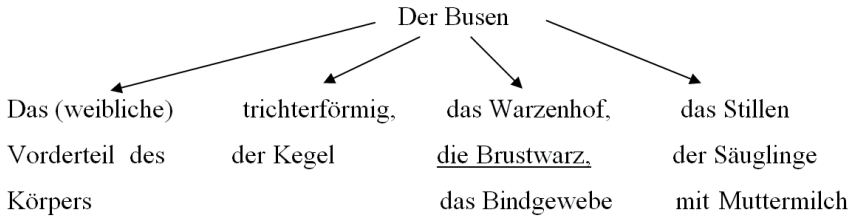

Рис. 3. Фреймова модель соматизму «*der Busen*»

Глумачний словник німецької мови подає лише вторинне значення даної лексеми: **die Titte** – «(derb.) weibliche Brust» [Du VI, с. 2597] (*груб. жіночі груди*). Однак німецько-російський перекладний словник наводить первинне значення: *die Titte* – „сосок (у животного)“. Це свідчить про те, що вторинна номінація закріпилася в узусі.

Базові фрейми лексеми *die Titte*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*die Titte / сосок [у тварин]*) є СТИЛЬКИ (*пара*), є ТАКИМ (*округлим*) існує ТАК (*є*), існує ТАМ (*у верхній передній частині тіла*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*груди*) є ДЕЩО-рід (*частина тіла тварини*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*соска*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*конуса*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*груди*) має ДЕЩО-частини (*соски*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенса (*сосок*) виконує дію (*годування новонароджених дітей молоком*) (рис. 4):

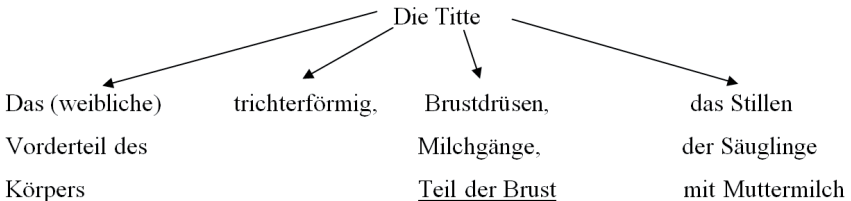

Рис. 4. Фреймова модель сленгового соматизму «*die Titte*»

Отже, метонімія поряд з метафорою є наслідком здатності людського мислення до асоціювання, але її відмінність від метафори полягає в механізмах творення, внутрішній мотивованості, функціональній спрямованості. При метонімії маємо асоціацію за суміжністю, що не зачіпає глибинного значення слова. Метафора й метонімія різняться між собою не лише способом трансформації значення, а й своєю функціональністю. Так, головною функцією для метафори є характеристика, тобто суб'єктивна оцінка позначуваного, а функція ідентифікації об'єктів для метафори вторинна. Для метонімії ж типове виконання ідентифікуючої функції стосовно інших предметів.

Виділяють декілька видів метафори. Метафору, яка виникає внаслідок потреби в номінації об'єктів дійсності, називають відповідно номінативною (ідентифікуючою, індикативною). Така метафора утворюється на основі подібності предметів функціонально чи за зовнішніми наочними ознаками і швидко втрачає свою образність. Сформовані в результаті цієї метафоризації номінативні одиниці виступають найчастіше омонімами.

Когнітивна (концептуальна) метафора ґрунтується на зміщенні в поєднуваності предикатних слів і призводить найчастіше до виникнення абстрактних значень. “Метафора – це не лише вживання одного слова замість іншого, вона в кожному випадку пов'язана з утворенням нового змісту, який з'являється внаслідок дії складних когнітивних механізмів” [7: 55].

На відміну від номінативно-когнітивної, головною функцією образної (предикативної, ознакової, мовленнєвої) метафори є пошук образу, визначення смислових нюансів чи вираження оцінки предмета, а не номінування його. Така метафора не стільки вказує на об'єкт номінації, скільки описує його. Характеризуюча функція предикативної метафори на рівні семантики номінації проявляється як експресивність, тобто здатність виражати суб'єктивне ставлення мовця. Такі метафори відповідно називають експресивними. Експресивна метафора спрямована на пробудження почуттів, емоцій, переживань і, відповідно, саме цей вид метафори притаманний сленговим номінаціям, оскільки дає можливість якнайкраще реалізувати основні функції сленгу: створення ефекту новизни, незвичайності, передачі настрою, надання висловленню виразності, образності, уникненню штампів і кліше [8: 9].

Хоча сленгові вторинні номінації позначають ту ж саму реалію, що й первинні, проте нові концепти, утворені внаслідок предикативної метафори, лише частково можна назвати синонімами, адже їхня подібність обмежується денотатом номінації, що складає тільки частину концепту, але його асоціативність, експресивне забарвлення, почуття й емоції, які його сприйняття викликає в співрозмовника, зовсім різні. Тому явище повної синонімії сленгової лексики не властиве. Певно, важко назвати синонімами слова *ноги* / *die Beine* та відповідні українські й німецькі сленгові номінації для позначення того ж об'єкта номінації *konuma* / *die Landkartstelzen*:

A tu dochodzą. Om-om konuma відкинеш... [9: 257].

Oma: “Wollen wir uns morgen in Freibad sonnen?”

Opa: „Willst du deine Landkartstelzen wirklich der Öffentlichkeit zumuten?“ [10].

За тлумачним словником, *нога* – «Одна з двох нижніх кінцівок людини» [ТСУМ]; *das Bein* – „Zum Stehen und Fortbewegen dienende Gliedmaße bei Mensch und Tier, die beim Wirbeltier einschließlich Mensch vom Hüftgelenk bis zu den Zähnen reicht“ [Du I, с. 335] (*частина тіла [кінцівка] в людини та хребетних тварин від стегна до паль-*

ців, яка слугує засобом опори й руху), *копито* – «Рогове утворення в кінці ніг деяких ссавців» [ТСУМ]; *Landkartenzelzen* є новоутворенням, що не зафіксоване в словнику як цілісна композита. *Die Stelze* – “[meist Pl.] in ihrer unteren Hälfte mit einem kurzem Querholz o.а. als Tritt für den Fuß versehene Stange, die paarweise (besodners von Kindern zum Spielen) benutzt wird, um in erhöhter Stellung zu gehen“ [Du VI, с. 2492] (*Дерев'яна палиця для ходьби з поперечною в нижній частині для стопи, використовується попарно (здебільшого дітьми в грі), щоб пересуватися в підвищеному положенні*). Змодельюємо когнітивну структуру цих одиниць.

Базові фрейми лексеми *нога*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*нога*) є СТІЛЬКИ (*дві*), є *видовженої форми*, існує ТАК (*росте*), існує ТАМ (*на тілі людини / тварини*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*нога*) є ДЕЩО-рід (*частина тіла*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*ноги*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*палиці*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*нога*) має ДЕЩО-частини (*стегно, коліно, ступню, пальці*) та ДЕЩО-ціле (*тіло людини / тварини*) має ДЕЩО-частину (*ногу*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенс (*нога*) виконує дію (*є засобом опори та переміщення людини/тварини*) (рис. 5):

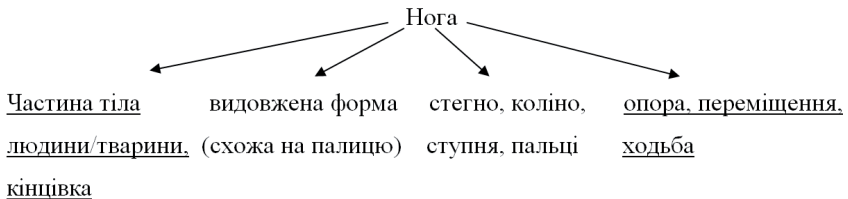

Рис. 5. Фреймова модель соматизму «нога»

Базові фрейми лексеми *копито*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*копито*) є СТІЛЬКИ (*одне*), є ТАКИМ *округлої форми*, існує ТАК (*є*), існує ТАМ (*в кінці ніг деяких ссавців*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*копито*) є ДЕЩО-рід (*рогове утворення*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*копита*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*кулі*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*копито*) має ДЕЩО-частини (*пальці*) та ДЕЩО-ціле (*нога тварини*) має ДЕЩО-частину (*копито*). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенс (*копито*) виконує дію (*є опорою при ходьбі, захищає підшову ноги від пошкодження*) (рис. 6):

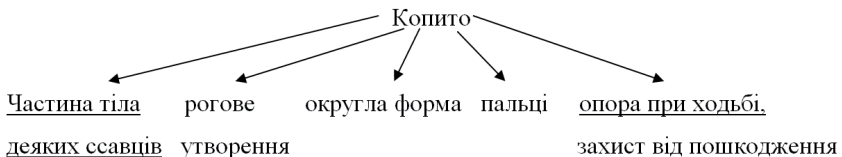

Рис. 6. Фреймова модель сленгового соматизму «копито»

Базові фрейми лексеми *das Bein*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*das Bein / нога*) є СТІЛЬКИ (*дві*), є ТАКИМ (*видовженої форми*), існує ТАК (*є*), існує ТАМ (*на тілі людини*

/тварини). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (нога) є ДЕЩО-рід (частина тіла). Компаративний фрейм: ТАКЕ (форма) ДЕЧОГО-референта (ноги) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (пальці). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (нога) має ДЕЩО-частини (стегно, коліно, стопу, пальці) та ДЕЩО-ціле (тіло людини / тварини) має ДЕЩО-частину (ногу). Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенса (нога) виконує дію (є засобом опори та переміщення людини / тварини) (рис. 7):

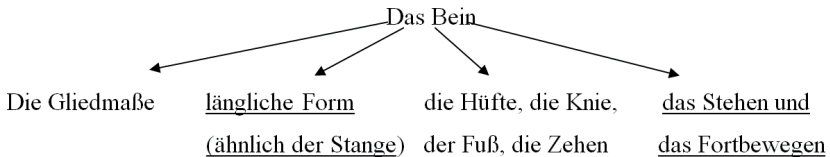

Рис. 7. Фреймова модель соматизму «das Bein»

Базові фрейми лексеми *die Stelze*: Предметний фрейм: ДЕЩО (*die Stelze / ходуля*) є СТИЛЬКИ (*дві*), є ТАКИМ (*видовженої форми*). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (*ходуля*) є ДЕЩО-рід (*деревина*). Компаративний фрейм: ТАКЕ (*форма*) ДЕЧОГО-референта (*ходулі*) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-корелята (*ноги*). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (*ходуля*) має ДЕЩО-частини (*верхню / нижню частини, перекладину*) Акціональний фрейм: ДЕЩО-агенса (*ходуля*) виконує дію (*служує для пересування в підвищеному положенні*) (рис.8):

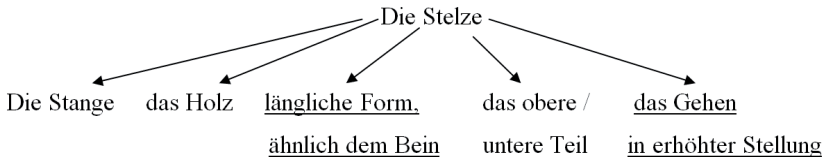

Рис. 8. Фреймова модель сленгового соматизму «die Stelze»

Зі схем очевидно, що семантична трансформація *нога* ← *konu* та *das Bein* ← *die Stelze* можлива на основі наявності спільних вузлів у предметному й акціональному (в українській мові) і компаративному й акціональному (в німецькій мові) фреймах цих одиниць. Однак ми не говоримо про синонімічність номінацій, оскільки вторинна має експресивне забарвлення і спричиняє комічний ефект.

Отже, основними механізмами семантичного перетворення слів на позначення частин тіла людини в українському та німецькому сленгу є метафора та метонімія, відмінність між якими з погляду когнітивної семантики полягає в особливостях міжфреймової взаємодії: метафора передбачає неочікуваний перехід від одного фрейму до іншого, метонімічна ж семантична трансформація відбувається в межах одного фрейму. Виявлена значно менша продуктивність метонімічного типу семантичних трансформацій у сленгових вторинних номінаціях частин тіла людини у сленгу обох досліджуваних мов у порівнянні з метафоричним пояснюється тим, що метафорі властива яскрава образність, яка повніше висловлює авторське емоційно-оцінне став-

лення, що і є головною функцією сленгу. Перспективи дослідження механізмів метафори та метонімії, яке може здійснюватись на матеріалі різних лексичних пластів будь-яких мов у тому числі й у зіставному аспекті, визначаються його здатністю виявляти універсальні та мовно-національні особливості категоризації світу та її фіксацію мовними засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
2. Ehmann H. Oberaffengal: Neues Lexikon der Jugendsprache. – München: Beck, 1996- 159 S.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : Лінгвокультурологічний аспект : [монографія] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с. – Бібліогр. : с. 323–349.
4. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Джон Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – М.–С. 12–52.
5. ТСУМ : Тлумачний словник української мови онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovyk.net>
6. Du : Duden «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache» in 6 Bd. – Mannheim. – Wien. – Zürich : Bibliographisches Institut, 1976–1981.
7. Жуйкова М.В. Метафора й обряд (про архаїчний механізм творення змістів) // Мовознавство, 2003. – №6. – С. 55-60.
8. Маковский М. М. Современный английский сленг : Онтология, структура, этимология / Марк Михайлович Маковский. – Изд. 3-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 168 с.
9. Словник сучасного українського сленгу / [Укл. Т. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 349 с.
10. Sammlung von Gossenslang, Umgangssprache und Sprichwörtern der deutschen Sprache – Online Publikation : <http://www.mundmische.de>.